

המצניע קוצותיו בכותל חבירו / ל.

תוכן:

ביאור סוגית הגמרא

קושיית הראשונים וביאורה

תירוצי הראשונים לקושיה

נפקא מינות בין תירוצי הראשונים

ביאור סוגית הגמרא

"מתניתין. השופך מים ברה"ר והזוק בהן אחר - חייב בנזקו. המצניע את הקוץ ואת הזכוכית והגודר את גדרו בקוצים... חייב בנזקו... תנו רבנן: המצניע קוצותיו וזכוכיותיו לתוך כותל של חבירו, ובא בעל כותל וסתר כתלו ונפל לרה"ר והזיקו - חייב המצניע. אמר רבי יוחנן: לא שנו אלא בכותל רעוע, אבל בכותל בריא - המצניע פטור וחייב בעל הכותל..."

הגמרא מבדילה בין כותל רעוע לכותל בריא: בכותל רעוע חייב המצניע, ורש"י מסביר "דהוה ליה למצניע לאסוקי אדעתיה שכותל זה עומד [בעליו] לסתרו".

בכותל בריא חייב בעל הכותל, ורש"י¹ מסביר שזה "משום דשני (משונה) למיסתר כותל בריא". בפשטות, כל הסוגיה שייכת רק כאשר אנחנו יודעים שהקוץ שהזיק הוא אכן הקוץ שהוצנע ע"י המצניע בשעת רעיעות, ולכן מחייבים אותו. אם אנחנו יודעים שהוא הצניע קוץ בשעת רעיעות, אבל אנחנו לא יודעים שאלו הקוצים שהזיקו - אי אפשר להוציא כסף מהמצניע, כי הרי "המוציא מחברו עליו הראיה". צריך לשים לב שבאופן מציאותי זה מקרה יחסית נדיר, הרי ברוב שברי הזכוכיות והקוצים אין סימן שאפשר לדעת על ידו למי הקוצים שייכים.

בנוסף צריך לשאול, מי נתן לבעל הקוצים רשות להצניע קוצותיו בכותל חבירו? הנחל"מ עונה שכופין על מידת סדום, וכיון שבכותל בריא לא מפריע לבעל הכותל שמצניעים קוצים בכתלו - מותר להצניע שם.

קושיית הראשונים וביאורה

תוספות (ר"ה וחייב) ועוד ראשונים שואלים: "ואם תאמר כותל רעוע נמי אבעי ליה לאסוקי אדעתיה שמא הצניעם שם כשהיתה בריא?"²

התוס' מדברים על מקרה שבעל הכותל לא יודע כלום מהמצניע. רק אחרי הנזק - באו עדים והעידו שהם יודעים שהקוץ שהזיק הוצנע בשעת רעיעות ע"י פלוני. קושיית תוס' היא שכיון שלבעל הכותל תמיד יש אחריות מספק על קוצים שהוטמנו בכתלו ויזיקו, שמא הם הוטמנו משעת בריאות - אז גם כאשר התברר

¹ מובא בהגהות הב"ח אות ב בשם "ספר אחר".

² ישנה שאלה נוספת בסוגיה - האם בכותל רעוע המצניע חייב בכל גווני, גם אם בעל הכותל ראה את הקוצים כאשר שבר את הכותל, או שבמקרה כזה בעל הכותל יהיה חייב? ראה ברא"ש ובנימו"ש שנראה שחולקים בזה. בכל אופן, זה לא משפיע על השאלה שאנו דנים בה במאמר זה. אם נאמר שהמצניע חייב בכל גווני בכותל רעוע - אז שאלת התוס' שייכת בכל המקרים. ואם נאמר שהמצניע חייב בכותל רעוע רק כאשר בעל הכותל לא ראה את הקוצים - אז שאלת התוס' שייכת רק במקרה זה.

שבמקרה הספציפי שלנו הקוצים שהזיקו הוטמנו בשעת רעיעות, זה לא משנה את האחריות הכללית של בעל הכותל על נזקי הקוצים, ולכן יש מקום לחייבו? אמנם התוס' רי"ד הקשה את הקושיה בצורה קצת שונה, ונבאר זאת בהמשך.

תירוצי הראשונים לקושיה

יש תשובות שונות בראשונים לשאלת התוס'.

תוס' עצמם עונים:

"ויש לומר דמכל מקום ראוי המצניע להתחייב, כיון שפשע".

מה הכוונה שהמצניע ראוי להתחייב כיון שפשע? הרי בעל הכותל גם הוא לא היה בסדר, כמו שתוס' הסבירו בקושייתם? אלא שברור שביחס לבעל הכותל, המצניע היה הרבה פחות בסדר. הוא פשע בכך ששם את קוצותיו במקום שאיננו משומר. הרא"ש משווה את המצניע בכותל רעוע למניח אבנו סכנו ומשאו במקום שרוח מצויה יכולה להפיל אותם לרשות הרבים. בשני המקרים הללו מסתכלים על בעל המכשול כאילו הוא זרק את המכשול שלו בידיים לרשות הרבים. לעומתו, בעל הכותל לא צריך לעיין בכלל על קוצים שהוצנעו בשעה שהכותל היה רעוע. רק בגלל שבשעת הנפילה היה ספק מתי הקוצים הללו הוצנעו, אז הוא התחייב לעיין עליהם. ודאי שהוא הרבה יותר בסדר, ולכן תוס' מחייבים את המצניע. הרא"ש (אותו) מתרץ בצורה שונה³: "דכיון דפשע המצניע תחלה בשמירת נזקיו - ראוי לחייבו יותר".

הרא"ש מדגיש שהמצניע חייב בנזקין בגלל שהוא פשע תחילה. כך כותב גם תוס' רי"ד:

"אע"פ שזה הסותר נמי פשע, דהוה ליה לעיוני - בתר גרמתו של ראשון אזלינן".

מה הטעם בזה? נראה להסביר שהראשון שהתחיל את הנזק, הוא זה שהכניס את הקוצים הללו למצב שהם הולכים להזיק, ולכן למרות שגם לאחרון היה חלק בגרמת הנזק - עדיין מחייבים את הראשון⁴.

המהרי"ט (מובא בשיטמ"ק) מתרץ שני תירוצים:

"ויש לומר דאין לנו לחייב המניח שהוא ודאי פושע מזה שאינו אלא ספק. אי נמי בהא לא פושע הוא,

דסבר אם הניחו כשהיה בריא - כבר הורקבו ואין ראויין להזיק".

התירוץ הראשון שלו אינו ברור, וכוונתו לומר שאין לנו אלא לחייב המניח שהוא ודאי פושע, יותר מבעל הכותל שאינו אלא ספק.

המצניע ודאי פושע, כמו שבארנו לעיל בשם הרא"ש, אבל בעל הכותל - העילה לחייבו היא מסופקת. בשעה שהרס את הכותל יש לו אחריות מספק על הקוצים שיש בכותל. ולכן אין לחייב ספק במקום ודאי⁵. בתירוץ השני הוא מסביר שבעל הכותל לא פושע בכלל, כי אפשר לזהות האם הקוץ הוצנע בשעת בריאות וחייב באחריותו, או שהוצנע בשעת רעיעות ואינו חייב באחריותו. צריך לעיין מה הדין בזכויות שאין בהן ריקבון, אולי גם עליהן אפשר לזהות האם הן ישנות או חדשות.

³ אמנם לא ראיתי אף אחד שמבדיל בין התוס' לרא"ש, כולם אומרים שתוס' אומרים כמו הרא"ש, כיון שהלשון של תוס' קצת סתומה. אבל אני לא חושב שיש בתוס' איזשהו רמז לדברי הרא"ש. ויותר נראה להסביר כמו שהסברנו.

⁴ תוס' אולי לא סוברים שזה משנה שהראשון התחיל את הנזק, הרי סוף סוף שניהם עשו משהו לא בסדר וצריכים לשאת באחריות!

⁵ בעצם גם התוס' וגם המהרי"ט מסתכלים על פשיעת המצניע, אבל כ"א מדגיש כיוון אחר. תוס' מדגישים שהוא לא בסדר, לעומת בעל הכותל, והמהרי"ט מדגיש את הנקודה שהוא ודאי לא בסדר, לעומת בעל הכותל.

הרמ"ה (מובא בנימוקי יוסף) מתרץ אחרת: "דלא אמרינן מגו דהוה פושע לגבי זמן בריאות להוי פושע נמי לגבי זמן רעיעות".

נראה שהרמ"ה אומר שאין הו"א בכלל לחייב את בעל הכותל בזמן רעיעות, אפילו על קוצים שודאי הוטמנו משעת בריאות. וקל וחומר בנידון דידן שהאחריות של בעל הכותל היא מחמת הספק כפי שהסברנו.

מה טעמו של הרמ"ה? הרי כל מה שאנחנו מחייבים את בעל הכותל בכותל בריא, זה כמו שרש"י (שהובא בב"ח) אומר: "משום דשני למסתר כותל בריא". זה משונה להרוס כותל בריא, ובגלל שבעל הכותל עושה מעשה משונה - הוא חייב בנזקים. אבל כותל שהיה בריא ונעשה רעוע - זה לא משונה לסתור אותו, ולכן אין לחייב כלל את בעל הכותל במקרה כזה, אפילו אם ידוע לנו שהקוצים שהזיקו הוטמנו משעת בריאות! נראה ששאר הראשונים חולקים עליו, ויבואר לקמן בחלק הנפקא מינות.

נפקא מינות בין תירוצי הראשונים

מצאנו ארבע נפקא מינות בין תירוצי הראשונים:

1. במקרה שאי אפשר לחייב את המצניע, האם אפשר לחייב את בעל הכותל או לא? לפי תוס', הרא"ש, תורי"ד והמהרי"ט בתירוצי הראשון - נחייב את בעל הכותל לשלם. כי אמנם המצניע ראוי לשלם יותר מבעל הכותל, אבל סו"ס גם לבעל הכותל יש חלק בגרמת הנזק, ולכן אפשר לחייב אותו בתשלומין.

אבל לפי הרמ"ה (לשני ההסברים שהסברנו בו), והמהרי"ט בתירוצי השני - אין לבעל הכותל שום קשר לגרמת הנזק, ולכן לא שייך לחייב אותו בתשלומין (כל אחד מטעם שונה, וכמו שהתבאר לעיל).

2. תוס' רי"ד מקשה את הקושיה בצורה שונה משאר הראשונים. הוא כותב כך:

"כל היכי דהוי כותל רעוע דאיכא פשיעה גבי מצניע שהוא הראשון, אע"פ שזה הסותר נמי פשע דהוה ליה לעיוני - בתר גרמתו של ראשון אזלינן... אבל בכותל בריא דליכא פשיעה גבי מצניע - אזלינן בתר פשיעה דסותר".

התוס' רי"ד לא כותב מדוע היה לבעל הכותל לעיוני. לעומת התוס' שכתבו: "אבעי ליה לאסוקי אדעתיה שמא הצניעם שם כשהיתה בריא". ולעומת הרא"ש: "לא אבעי ליה לעיוני ולחוש שמא נתנו שמה כשהיה הכותל בריא". הוא כותב בסתמא שאיבעי ליה לעיוני.

בנוסף, מדויק בדבריו שהפשיעה של בעל הכותל היא אותה פשיעה בין בכותל רעוע בין בבריא, רק שברעוע המצניע פשע תחילה ולכן הוא חייב בתשלומין. אבל בכותל בריא, "דליכא פשיעה גבי מצניע", ממילא "אזלינן בתר פשיעה דסותר". כלומר מדובר על אותה הפשיעה.

אבל לפי תוס' ושאר הראשונים, הפשיעה של הסותר בכותל רעוע ובכותל בריא היא שונה. בכותל רעוע הסותר חייב בבדיקת הקוצים רק מספק, שמא יש קוץ משעת בריאות והוא חייב בנזקיו. אבל בכותל בריא - ודאי שהוא חייב בבדיקת הקוצים כי אחריות נזקיהם עליו.

לכן נראה שתורי"ד חולק על שאר הראשונים. לדעתו בעל הכותל צריך לעיוני בכל מצב, גם אם ידוע לו שהקוץ שהזיק הוטמן בשעת רעיעות, והטעם - סו"ס בעל הכותל צריך לשים לב לכך שהוא שם תקלה

ברה"ר! כל אדם שעושה פעולה צריך לשים לב לתוצאות. אין הגיון שיפיל קוץ ויאמר שזה לא באחריותו!?

תהיה נ"מ להלכה בין תוס' רי"ד לשאר הראשונים - כאשר ידוע לנו בוודאות שלא הטמינו קוצים בכותל בשעת בריאות. ולכן, כשבעל הכותל הרס את הכותל בשעת רעיעות - אם ימצאו קוצים בכותל ודאי שהוטמנו בשעת רעיעות. האם במקרה כזה שייך לחייב את בעל הכותל כשהמצניע לא נמצא? לפי שאר הראשונים - לא, כי אין לבעל הכותל אחריות על קוצים שהוטמנו בשעת רעיעות. אבל לפי תוס' רי"ד - יתחייב בעל הכותל בנוקים.

3. האם בעל הכותל חייב על קוצים שהוצנעו בשעת בריאות גם בשעת רעיעות או לא? לעיל הבאנו שהרמ"ה סובר שבעל הכותל פטור על נזק של קוצים כאלו⁶. אבל משאר הראשונים, שלא תרצו כמו הרמ"ה - נראה שלא יסברו כמוהו, ויחייבו את בעל הכותל על הקוצים הללו גם בשעת רעיעות. מה טעמם? הבאנו לעיל את הנחלת משה, שמסביר שכל ההיתר שיש למצניע להצניע קוצים בכותל בריא של חבירו, הוא בגלל ש"כופין על מדת סדום". כלומר - בעל הכותל לא יכול להתנגד שיטמינו קוצים בכתלו, כיון שזה לא מפריע לו. אמנם לכאורה בעל הכותל יכול לטעון שהקוצים הללו יארו עוד שנים רבות, עד שהכותל יהיה רעוע, וכאשר יהרוס אותו - הקוצים יגרמו לנזק? נראה שכיון שזה חשש רחוק, אנחנו אומדים שרוב ככל האנשים מעדיפים שיהיה ניתן להצניע בכתלים דעלמא, ובשעת רעיעות - בעל הכותל יקח אחריות על הקוצים ויהיה חייב בנוקן.

4. אם אדם אחר סתר את הכותל הרעוע בלי רשותו של בעל הכותל - האם המצניע חייב או הסותר? מדברי הרא"ש, שכתב שהמצניע חייב בגלל שהוא פשע תחילה, נראה שגם כאן שייך הטעם הזה והמצניע יהיה חייב. אבל הרמ"ה בהמשך דבריו כתב במפורש שהסותר חייב:

"ואי סתריה אינש מעלמא שלא ברשות, לא שנא רעוע ולא שנא בריא - הסותר חייב והמצניע פטור. ואע"ג דברעוע מצניע הוא דחייב דפושע הוא - מכל מקום השתא הסותר חייב, דלא גרע מכורה אחר כורה דאחרון חייב".

בסוגיה זו יש אריכות דברים גדולה, אבל מקוצר הזמן לא עסקתי בה.

סיכום

המצניע קוצים בכותל חבירו, וחבירו סתר את הכותל ונפלו הקוצים והזיקו - אם היה הכותל רעוע - המצניע חייב. ואם היה הכותל בריא - בעל הכותל חייב. הראשונים שואלים למה בכותל רעוע המצניע חייב ולא בעל הכותל, הרי היה לבעל הכותל לעיין האם יש קוצים בכותל שהוא הורס?

ראינו שני הסברים בראשונים לקושיה:

1. מדובר במקרה שיכול להיות שהוטמנו בכותל קוצים משעת בריאות, ולכן יש לבעל הכותל אחריות על כל הקוצים שישנם בכתלו, אע"פ שאח"כ התגלה שהקוץ שהזיק הוטמן בשעת רעיעות (תוס' ועוד ראשונים).

⁶ ובאמת יוצא שאין את מי לחייב, גם לא את המצניע, כי הצניע בשעת בריאות. והניזק יפסיד.

2. מדובר גם במקרה שאנחנו יודעים באופן ודאי שלא הוטמנו בכותל קוצים בשעת בריאות. עדיין היה לו לבעל הכותל לבדוק אם יש קוצים בכותל שהוא סותר.
ראינו חמישה תירוצים בראשונים לקושיה:
1. תוספות מחייבים את המצניע כי הוא פשע יותר מבעל הכותל.
2. הרא"ש ותוס' רי"ד מחייבים את המצניע כי הוא פשע בהתחלה.
3. המהרי"ט בתירוץ הראשון מחייב את המצניע כי הוא ודאי פשע, ובעל כותל רק ספק.
4. המהרי"ט בתירוץ השני מחייב את המצניע כי מציאותית אפשר לדעת שהקוצים הוטמנו משעת רעיעות.
5. הרמ"ה מחייב את המצניע כי אין לחייב כלל את בעל הכותל על קוצים שהזיקו בשעת רעיעות, כי הוא אנוס.
ראינו ארבע נפקא מינות בין תירוצי הראשונים:
1. האם כל בעל כותל המפרק את כתלו צריך לבדוק אם יש בו קוצים? לתוס' רי"ד כן, לשאר הראשונים רק אם הוא חייב על נזקי הקוצים הללו, או שהוא מסופק.
2. כאשר המצניע לא נמצא לפנינו, האם נחייב את בעל הכותל? לרמ"ה (בשני ההסברים) ולמהרי"ט (בתירוץ השני) אי אפשר לחייב אותו, לשאר הראשונים אפשר לחייב אותו.
3. האם בעל הכותל חייב על קוצים שהוצנעו בשעת בריאות, גם בשעת רעיעות או לא? לרמ"ה (בהסבר הראשון) פטור, לשאר הראשונים נראה שחייב.
4. אם אדם אחר סתר את הכותל הרעוע בלי רשות הבעלים, האם המצניע חייב או הסותר? לרא"ש נראה שהמצניע, ולרמ"ה הסותר.
כתבתי מה שעלה בידי מהעיון בראשונים, ודאי שיש עוד מה לעיין ולפתח, והדברים עדיין לא סגורים. יהי רצון שה' יאיר עינינו במאור תורתו, ישים בלבנו אהבתו ויראתו, יפתח בפנינו את בית נכתה⁷, ונפשנו תגיל בה' תשיש בישועתו.

⁷ מלכים ב, יג.